

Hembygdsbladet

Årgång 13, nummer 5
December 2011

Enhörna Hembygdsförenings
informationskrift

God Jul och Gott Nytt År

önskas våra medlemmar och
alla andra Enhörnabor

År 1951 togs denna bild av klassen 1+2 i Småskolan, Överenhörna. De glada barnen är från vänster: Rolf Andersson, Lövåsen, okänd, Hans Löfberg, Rothugget, Peter Sturk, Nöttesta affär, Kerstin Älegård, Äleby, Kerstin Wennberg, Sandtorp, Cajsa Bolin, Granlunden, Berit Gustafsson, Björkhaga, Ann-Charlotte Jonsson, Vårgård, Inga Viberg, Nöttesta. Bakom snöhögen Gerty Ljung, Nils Erik Hedengren, Ridö, okänd.

JULGLIMMER

Enhörnas traditionella eldfest på julafton

Årets glimmer, det nionde i ordningen, sker i Körbärlunden vid Gillberga kulle nära Ytterenhörna kyrka. Tag en promenad till lunden på julaftonskvällen och upplev den trolska stämningen i Körbärlunden, om bara vädergudarna så tillåter. Mellan klockan 16 och 22 glimrar det som allra mest.

Trädvårdsföreningen som anordnar glimret har verkligen skapat en unik jultradition i Enhörna.

I år räknar man med att tända cirka 500 marschaller.

En rejäl eld att värma sig vid kommer också att finnas.

Julen 2010
Foto: Åsa Tellestedt

Välkommen till Luciafirandet i Överenhörna kyrka lördagen den 10 december klockan 15.

Enhörna julen 2011

Årsskiftet närmar sig och vi kan se tillbaka på ett intensivt och händelserikt 2011.

På årsmötet den 17 april utsågs Cay Löwquist till hedersmedlem. Inga Ekvall presenterade sin bok om Kungsgården Husaby-Enhörna och med den avslutades Husaby-projektet.

Kyrkvandringen i maj lockade ett 50-tal deltagare. Färden startade i Ytterenhörna kyrka och gick via Likbergen, Malmsjön, Eriksberg, Beateberg, Ådala och avslutades på Gillberga kulle.

Nationaldagen firades i strålande väder och årets talare var Lennart Jacobs. Små- och sångfåglarna underhöll under ledning av Helena Cronholm.

Museet hade under vintern varit plats för stora ombyggnader och intendenten Olle Karlsson visade nöjt upp de nya miljöerna.

Storskolan har fått en välutrustad brandstation, tegelbruk, skomakarhörna och framför allt en utställning om moppar och camping på 50-talet.

I Småskolan visar modeller tidstypiska dräkter. Inrymt i den nya toaletten har utställningen Enhörnas utedasshistoria börjat byggas upp. Den populära fotoutställningen har växt ytterligare och delvis arrangerats om.

Detta tillsammans gjorde att antalet besökande till museet har slagit alla tidigare rekord och även lokaltidningarna har visat intresse. Ett mått på hur populärt det varit visar inledningen till den rapport som museivakten lämnade efter ett pass *Det blev succe'.... Och invasion. Vi hade minst 100 besökare. Massor från Södertälje, de kom cyklande (1,5 timme ut och lika mycket tillbaka), mopedåkande, veteranbilsåkande, sportbilsåkande, vanligt bilåkande ... och kanske på andra sätt. Dessutom kom enhörnabor som inte hade varit på vårt museum på många år.....*

Höstmarknaden i augusti slog återigen nytt besöksrekord och har verkligen blivit en samlingspunkt för enhörnabor, gammal som ung.

I november var det dags för premiär på den nya Enhörnafilmen, fullsatt, applåder och skratt, med andra ord succé!

Avslutningsvis vill jag på styrelsens vägnar önska alla en **riktigt God Jul och Gott Nytt År** samt en trevlig lästund med vårt Hembygdsblad.

Leif Tellestedt
Ordförande

Medlemsavgiften för år 2012

Bifogat finns en PG-blankett som kan användas till medlemsavgiften. Vi är tacksamma om du betalar så snart som möjligt. Årsavgiften är 100:-/150:- (enskild/familj).

Du kan också beställa Enhörnafilmen genom att betala in 200:- om du är medlem annars 350:-. Glöm inte att ange vilken av filmerna du beställer. /Kassören

Enhörnafilmer II - nu är den klar!

I mars 2010 hade *Enhörnafilmer I* premiär. Mottagandet blev fantastiskt, över 100 personer kom till premiären och den har nu sålts i närmare 140 exemplar.

Förväntningarna på andra delen *Enhörnafilmer II* har varit mycket stora. Redan innan filmen visats har över 50 beställningar lagts och efter premiären, som sågs av cirka 150 personer, har det fortsatt strömma in beställningar.

Enhörnafilmer II är den andra delen i vår serie om det gamla Enhörna. Filmen består av 5 avsnitt och speglar miljöer och händelser från 1950 fram till mitten av 1980-talet. Filmen är i färg, har kompletterats med stillbilder och kommenteras av personer som alla har en personlig anknytning till sitt ämne.

DVD'n är på drygt 1 timme och kan beställas hos föreningen. **Priset är 200:- för medlemmar och 350:- för icke-medlemmar.** Till DVD'n hör också en förteckning på personer som förekommer i filmen. Pengarna vi får in på biokvällar och försäljning kommer att användas för att ta fram fler filmer som sedan ska ingå i en framtida DVD-box med filmer från det gamla Enhörna.

Årets Enhörna-julklapp 60 minuters Enhörnanostalgi

Enhörnafilmerna (DVD) kostar 200:- /st (350:- för icke-medlemmar) och beställs genom att sätta in pengar på vårt PG 23 89 45-0 eller genom att kontakta Anne-Marie Andersson (550 42016).

Båda Enhörnafilmerna kommer att säljas på Teaterföreningens julmarknad i Årby Loge lördagen den 17 december.

Stöd Hembygdsföreningen genom att köpa våra Enhörnafilmer

Premiären på Enhörnafilmer II

Den 24 november hade vår nya Enhörnafilm premiär i Bygdegården. Redan 1 timme före starten började besökarna bänka sig (jag vill vara säker på en bra plats!). Efter en inledning om bakgrunden till filmen och en presentation av de personer som berättar om sina avsnitt tog filmen sin början.

Efter varje avsnitt diskuterades innehållet och om något fel eller oklarhet upptäckts. Halvvägs in i filmen gjordes paus för lättare förtäring och mingel. Att bio-kvällen var lyckad märktes inte minst på alla applåder och på den långa kön till bordet där beställningar av filmen togs upp.

Höstmarknaden/Hemvändardagen - söndagen den 29 augusti

Trots halvdant väder kom det lika mycket folk som vanligt. Kommersen var livlig och samtalen många. Många passade på att besöka museilokalerna och trängseln framför campingplatsen från 50-talet var stor.

Britt-Mari Gylefors serverar kaffe

Framför korvgrillen och kaffeserveringen var det stundom långa köer. Barnens favorit var givetvis fiskdammen, napp varje gång!

Hemvändardagen gör verkligen skäl för namnet, vid kaffeborden återsågs gamla enhörnabor, en del som lämnat bygden för många år sedan. /Leif

Hantverkare Kristina Lindé vid sitt bord

Gerd och Lasse Falk lät sig väl smaka av den nygrillade korven.

HUSABY studiecirkel

I förra medlemsbladet inbjöds medlemmarna att delta i historiesamtal kring Enhörna i allmänhet och kring Husaby i synnerhet. Glädjande nog ville många vara med. Vi var 18 st som träffades tre kvällar i Församlingshemmet och lärde oss av varandra och hade mycket trevligt tillsammans. Under våren skall vi åter träffas och besöka några av dessa intressanta platser som vi samtalade kring.

Eftersom vi inte kunde ta emot alla som var intresserade kommer vi att göra en repris under nästa år. Se nedan.

Anne-Marie

Sittande fr.v. Britt-Marie Semart, Arnold Wahlstedt, Åke Semart, Anne-Marie Andersson. Stående fr.v. Inga Ekvall, Roland Lönnerbro, Inger Andersson, Lennart Lagervall, Anna-Greta Ekh, Anna Lönnerbro (delvis skymd), Kerstin Roos, Ulla Johansson, Håkan Andersson (delvis skymd), Gertrud Nilsson, Leif Allmo, Jan-Erik Karlsson. Anita Lagervall och Carin Johansson saknas.

Nästa samtalskvällar kommer att vara tisdagarna 24:e, 31:a jan och 7:e feb kl. 19.00 i Ytterenhörna Församlingshem. Ni som vill vara med kontakta Anne-Marie Andersson tel. 550 42016 (anne-marie.majhem@telia.com) eller Inga Ekvall tel. 076 7744087 (inga@steken.se) senast den 20:e jan. Välkomna!

VÅR BYGDS VÄLLINGKLOCKOR

Från 1100-talet har gjutna klockor burit inskrifter med årtal, gjutare och ägare eller donator samt ibland en utsmyckning. Sveriges äldsta daterade klocka är från 1228. Den hänger i Saleby kyrka i Västergötland.

Klockgjutning var en gammal högst skattad konstform som krävde yrkesskicklighet. Klockor från stora gårdar är känt från 1600-talet. Inget har påträffats om hur de brukades då.

Den äldre benämningen matklocka blev med tiden vällingklocka. Ringningen tolkades av arbetarna. En berättande folklig diktning som inte sällan innehöll kritik av gårdens kosthåll och arbetsförhållanden. De mest förekommande ramsorna börjar ofta med *Blå välling – sur sill*.

Gårdens ljudande vällingklocka manade folket till arbete, middag eller ledighet. Vana och färdighet gav god ringning. Det hördes strax när en ovan ringare hanterade repet. På jordbruk med ett par drängar i husbondens kost ljöd ingen klocka. Vällingklocka användes då gården hade större antal arbetare.

De stora godsen utgjorde ett eget litet samhälle i socknen. **Ekensbergs säteri** Öfver-Enhörna, drev utom jordbruket, gårdsmejeri, trädgård och växthus, egen smedja samt tegelbruk. Invid kyrkan låg Ekensbergs väderkvarn som fortfarande brukades 1887 – måhända längre. På ringa avstånd, vid Rothugget, bodde då mjölnaren Lars Magnus Larsson, hans hustru, tre söner och en dotter.

Med tiden fick Ekensberg även en ångbåtsbrygga. Driften av allt krävde mycken städslad arbetskraft. Utom Djursta, Årby och flertalet dagsverkstorp har tidigare också ett antal andra gårdar i de båda Enhörnasocknarna tillhört Ekensberg.

Vällingklockan bär årtalet 1730. Kammarrådet Carl Henrik Wattrang, f. 1674 d. 1733, var då ägare av egendomen sedan 10 år tillbaka. Hans son med samma namn, f. 1713, ärvde Ekensberg. Den gårdsklockan, som nu kan ses i Enhörna Hembygdsmuseum, har en längre inskription, ett tänkespråk som lyder:

GLORIA IN EXCELSIS DEO
EKENSBERG HERR WATRANGS GÅRD

ÄR JAG STOPT TILL TJENST OCH VÅRD
ARBETS KARLAR PIGA DRÄNG
BITTIGT OP OCH SENT I SÄNG
HÖR MITT LIVD OCH WAR EJ LAAT
OM TU WILL FÅ LÖÖN OCH MAAT

FECIT JOHAN ANDREAS KLOS HOLM AD
1730

Dock –
*Blå välling, sur e strömming,
rättare ring,
torpare spring,
bälghundar, slink in*

är vad Ekensbergs vällingklocka säger enligt gårdssmeden Harald Bomler, f. 1896. Nedtecknat 1939 av Imber Nordin Grip, U-a Landsmålsarkiv.

Vallonsläkten Bomler har i generationer varit gårdssmeder på Ekensberg sedan tidigt 1800-tal då släkten närmast kom från Thuringe.

Om morgonen satt statkarlarna på en långbänk i Ekensbergsstallet inväntande vällingklockans budskap. Under en enkel huv över ladugårdsskullens södra gavel hängde den gamla gårdsklockan. Till båda gavlarna ledde en skullbro så man kunde köra rakt igenom.

Vid Rothugget bodde fodermarsken och stalldrängen Karl August Wahlström, f. 1859 d.1954. Han gick upp på körbron för ringningen morgon, middag och kväll. Alltid så punktligt att man ställde klockorna efter honom. Wahlström var stolt över sitt uppdrag. Det förekom att rättaren Erik Åhs ersatte ringaren.

- *Ljudet var man ju van vid* svarar rättarsonen Sigvard Åhs när han 2010 får frågan om den återkommande ringningen upplevdes påfrestande.

Kringboende har vittnat om hur man från gårdsklockan fick rätt tid att passa kanske ångbåten eller skolan. Klockan *tystnade* 1938. Ingen ersatte Wahlström som slutade av åldersskäl.

Horns säteri, med ett par dagsverkstorp samt flera gårdar i Öfver- och Ytter-Enhörna, hade utom jordbruket, gårdsmejeri, trädgård och smedja. Tidigt fanns där en ångbåts-brygga som även gagnades av Ytter-Enhörna socken.

Säteriet har haft täta ägarbyten genom århundradena. År 1795 förvärvades Horn av friherre Isak Vilhelm Lovisin, f. 1767, vilken sedan sålde godset år 1806. Under hans tid tillkom vällingklockan som än i dag kan ses på sin ursprungliga plats mitt uppe på Röda Längans tak med inskriptionen:

GUTEN AF

CARL FR GRÖNVALL

I STOCKHOLM 1805

Klockgjutaren och skulptören Carl Fredrik Grönvall, f. 1761 d. 1814, var utbildad hos Gustaf Ekeroth Jönköping. Mästare 1791, verksam i Stockholm 1794-1814, ålderman 1812. Ålderman var högste ämbetsmannen inom ett hantverksskrå. Avskaffat i Sverige 1846. År 1808 deltog Grönvall

i Konstakademiens utställning med en bronsbyst av fältmarskalken friherre Philip von Platen. Göran Groth är nuvarande ägare till Horn och även Ekensbergs domäner. Han har genomfört omfattande renoveringar vid båda godsen. År 1980 räddades även det av ålder åtgångna taket på Röda Längan. Då gjordes en kopia av gamla illa farna klocktornet där stativet fortfarande är original. I det dekorativa vimpelprydda tornet hänger en mindre malmklocka. Ändå har berättats att ringningen ljud i hela huset, den gamla statarlängan.

Släkten Olsson arbetade vid Horns säteri under tre generationer från 1877-78 till 1935. Dagsverkstorpens Olssons son Karl Erik, f. 1871 d. 1951, som varit kördräng och fodermarsk blev sedan kusk på Horn. Kusken hade där hedersuppdraget att ringa i vällingklockan. Tiderna 07.00, 11.30, 12.30 och 19.00 har uppgivits för 1900-talet. Men gårdarnas ringtider varierade genom åren. Klockan brukades fortfarande på bankdirektör Bror Åkerströms tid och sedan första åren under kammarherre Georg Aminoff. Olsson blev för gammal för uppdraget och ingen ersatte honom.

När **godset Lövsta** i Ytter-Enhörna, med sin långa skiftesrika historia, fick sin vällingklocka har inte varit tillfälle undersöka. Högst troligt är att också den klockan bär inskription för årtal och klockgjutare.

En nätt och trevlig liten klockhuv med klocka pryder taket på en av ekonomibyggnaderna.

- *Det var inspektoren som ringde. Då visste man hur mycket klockan va* berättar Gerd Fick, f.1930, och uppväxt vid Lövsta.

På Lövsta fanns också brandvarnare, en järntriangel i träställning. Från olika håll i landet har berättats att just järntriangel ersatt vällingklocka skriver folklivsforskare Mats Rehnberg i sitt arbete *Blå välling – sur sill* från 1967. Vid slag på triangeln med lämpligt redskap uppstår ett skrånande, ljungande oläte. Under stort brandlarm hanterades

järntriangeln våldsammare, mer hejdlöst än då den brukades som tidsangivelse.

Gösta Wallén som tagit hand om Löfstas järntriangel har överlämnat den till Enhörna Hembygdsförening. En kopia av åtgångna, gamla träställningen tillverkade snickaren och Enhörnabon Henrik Klasson.

Är Löfstas gamla brandvarnare äldre än dess vällingklocka? Frågan blir obesvarad.

Gården Ahl, som var länsmansgård på 1600-talet, har varit en av godset Sundsörs gårdar i Ytter-Enhörna. Ahls forna vitrappade magasinbyggnad med enkel åldrad takhuv finns nu endast bevarad som foto. Gustav Nilsson, som förr var lantarbetare på Ahl, berättade att magasinet revs under 1920-talet. Vällingklockans öde är okänt.

Patron Norman i vagnen

Sundsörs säteri, Sundsvik, ligger i grannsocknen Thuringe. En tid under 1800-talet ägdes Sundsör av löjtnant Lars Erik Stackell. Höjden, gårdens nya stora imponerande spannmålsmagasin i tegel stod klart 1835 till en kostnad av dryga 20 000 Riksdaler.

Ett par år senare uppförde han Storgården, en ståtlig trevånings statfolksbyggnad också den i tegel. Här blev bostäderna lite mer än vad som vanligen bjöds en statfamilj. I dag består de båda husen av lägenheter. Uppe på Storgårdens tak står ett unikt, vackert klocktorn som av allt att

döma är ämnat för två klockor. Sannolikt landets enda med dubbla vällingklockor. Endast en klocka är kvar. Det har inte varit möjligt få kännedom om klockans inskription för årtal och klockgjutare.

Såväl järntriangel som kyrk- och vällingklockor användes för larm vid brand och krig. Under häftig ringning hände då att klockan spräcktes. Med spricka blir klockklangen förstörd. Har vi där förklaringen till att Storgårdens märkliga, intressanta klocktorn nu har klocka endast på ena sidan?

Om vi går bara en mansålder bakåt var inte egen klocka en självklar ägodel för alla. Kring 1920 arbetade Elin från Norr, f. 1904, hos slaktare Hjalmar Johansson i Nöttesta. Husets väckarklocka togs med ut när hon vallade slaktarens kor. Elins första armbandsur var en present från föräldrarna år 1944. När Elin 1993 berättar finns den klockan sparad.

Då fickuren blev vanligare sågs de mer som en värdefull ägodel att stoltsera med i högtidligare sammanhang. Klockedjan skulle vara synlig vid avporträttering. Egen klocka till konfirmationen var många pojks dröm i början av 1900-talet. I ett skyddsetui får sedan klockan allt mer finnas i fickan under arbetsdagen. Det är i första hand männen som äger en klocka att bära med sig.

I vårt gamla bondesamhälle styrdes människans tid till stor del av årstider och dagsljus. Längre tillbaka hade orterna lokala klocktider vilket gav problem redan under diligensernas epok. Med modernare kommunikationer fordrades en samordnad tidhållning.

Tiden fortsätter alltså styra människans tillvaro – men inte längre med hjälp av vällingklockors klang.

Barbro E Sjöström

Gammeldags Julmarknad

Teaterföreningens traditionella julmarknad vid Årby loge

Lördagen den 17 december, mellan klockan 13.00 och 15.30.

PROGRAM

Utställning och försäljning av "Enhörnaprodukter"

(slöjd, julpynt, bröd, julgodis, mm.)

Gammaldags Torghandel

Nyhuggna Julgranar

Glögg-panna - Grill-tunna

Hembygdsföreningens Enhörnafilmer (DVD)

"Musik & Sång i Juletid" med Enhörnakören

Servering

VÄLKOMMEN

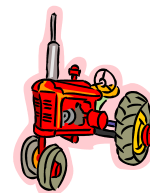
MUSEITOMTENS ÖNSKELISTA

Jag önskar mig ett par "saker" som vi kan ha i vår blivande "lekpark" där våra yngre besökare kan få utlopp för sin leklystnad medan föräldrar eller far- och morföräldrar går på upptäcktsfärd i våra museibygnader.

Traktor. Av äldre modell, Grälle eller liknande. Den behöver inte fungera och det gör inget om den saknar vissa delar. Bygdens fordonsreoverare, farbror Åke Andersson i Hagalund, har lovat att göra traktorn lek- och barnvänlig och måla den i en glad färg.

Lekstuga. Gärna med lite utrustning. Skick, ja men lite småskavanker gör inget. Storlek, så några barn kan få plats att leka samtidigt.

/Olle

Enhörna Hembygdsförenings styrelse:

Leif Tellestedt, ordförande	tel: 550 447 05	(leif.tellestedt@telia.com)
Olle Karlsson, vice ordf	tel: 550 440 37	(olov.karlsson@live.se)
Britt-Mari Gylefors, sekr	tel: 550 421 30	(b.gylefors@telia.com)
Birgitta Wulkan, kassör	tel: 550 491 28	(birgittawahlstedtwulkan@hotmail.com)
Anne-Marie Andersson	tel: 550 420 16	(anne-marie.majhem@telia.com)
Mona Elveskog	tel: 550 420 28	(elveskog@telia.com)
Carin Falk	tel: 550 495 44	(carin_cronsater@spray.se)
Gertrud Nilsson	tel: 550 421 25	(gertrud@skogshyddan.eu)
Bo Staflund	tel: 552 461 35	

Box 39, 15023 Enhörna, Medlemsavgiften är 100/150:-/år (enskild/familj), Plusgiro 23 89 45-0

Hembygdsmuseet hålls öppet söndagar juni-sep, 13.00 - 16.00. Tag kontakt med någon i styrelsen om du vill besöka museet vid annan tidpunkt. Museets tel: 550 420 87 Besök föreningens hemsida: www.enhorna.nu